

A horvátországi Pannonia-kutatás új eredményei

Angolul utoljára 1980-ban jelent meg összefoglaló igényű mű Pannonia régészetéről.¹ Azonban ez is meglehetősen Magyarország központú volt, Pannonia országhatáron kívül eső részeiről csak nagyon vázlatosan szólt. Ezt a helyzetet igyekszik orvosolni a *Branka Migotti* által vezetett kutatócsoport, mely egy négy éves projektet szánt a témára. Ennek az eredménye a jelen kötet, amely ugyan nem a teljesség igényével, de hiánypótló szándékkal dolgozza fel Pannonia horvátországi részének régészetét. Korszerű kezdeményezés, hogy az angolszász kutatásban a közelmúltban előtérbe került irányzatok is helyet kapnak a kötetben, így szó esik az etnikai és kulturális identitás problémájáról, valamint az írott források és az anyagi kultúra kettősségéről. Fontos az is, hogy a tanulmányok időbeli keretei nem záródnak a Kr. u. V. század elejével, hanem egészen a VI. századig terjed a tárgyalt periódus. Vagyis a késő antikvitást, mint egy hosszabb időszakot tekinti a kötet, amely nem zárul le azonnal a Római Birodalom katonai kivonulásával a területről.

A kötet *Branka Migotti* bevezetőjével kezdődik, ezután a történeti forrásokkal foglalkozó fejezetek következnek, majd néhány elméleti kérdéssel foglalkozó tanulmány után (ethnicitás, identitás) kezdődik a szűkebb értelemben vett régészeti rész. Nem kerül sorra minden terület, de megtalálható a hadsereggel, a városokkal, az építészettel, epigráfiával, vidéki településekkel, temetőkkel, numizmatikával és a barbár anyagi kultúrával foglalkozó fejezet is. A fejezetek végén bibliográfia található, ahol a legújabb irodalom tekintetében elsősorban horvát szerzők szerepelnek, de az 1980-as évekig a magyar munkák dominálnak. A kötet gazdagon illusztrált, könnyebbé téve a gondolatmenet követését. A publikáció összesen 15 tanulmányt tartalmaz, melyeket, elsősorban horvátországi szerzők jegyeznek. Az írások nyelvi színvonala ingadozó, de lényegesen jobb, mint a szokásos angol nyelven megjelenő délszláv könyveké.

---

1. Lengyel, A.–Radan, G. T. B. (eds.): *The Archaeology of Roman Pannonia*. Lexington–Budapest 1980.

Branka Migotti bevezető tanulmányában (*Introduction and Commentaries*) a kötet téma- és földrajzi régióválasztásának okairól olvashatunk, azonban véleményem szerint meglehetősen problematikus csak a horvát országhatáron belüli területekkel foglalkozni egy olyan provincia esetében, amelynek területe nagyrészt kívül esik Horvátországon. Ezt érzik a szerzők is, mert a kötet további tanulmányaiban bizonyos esetekben szó esik a Szerémségben előkerült leletekről, illetve gyakran említik a Magyarország, Ausztria és Szlovénia területén fekvő lelőhelyeket is. A kötet szerkesztője azt írja, nem volt cél, hogy magas szakmai színvonalú írásokat gyűjtsenek egybe – ezt azzal magyarázza, hogy a horvátországi kutatás lényegesen alacsonyabb szinten áll, mint a magyarországi – mindazonáltal, véleményem szerint nincs különösebb gond a tanulmányok szakmaiságával. A bevezető és jó néhány további fejezet is folyamatosan hangsúlyozza Emona Itáliához való tartozását, amely a közelmúlt délszláv kutatásának fontos eredménye.

A következő két tanulmány szerzői *Alka Domić Kunić* és *Mirko Sardelić* a történeti forrásokat tárgyalják a kezdetektől egészen a Kr. u. 6. sz. végéig (*Literary Sources Before the Marcomannic Wars* és *Literary Sources from the End of the 2nd to the End of the 6th Century*). Bár a források összegyűjtése és tematikus elemzése hasznos, sok új információt nem találunk ebben a részben, hiszen ezek a források már jól ismertek voltak eddig is. Az újdonság mindössze annyi, hogy a kutatásban eddig kissé elhanyagolt horvátországi területek itt középpontba kerülnek.

Danijel Džino és *Alka Domić Kunić* tanulánya a pannoniai etnikumok önazonosságának kérdésével foglalkozik (*Pannonians: Identity-perceptions from the Late Iron Age to Later Antiquity*). A tanulmány témájából kifolyólag a vaskor végével kezdi a tárgyalást, és fontos központi témája a romanizáció és a pannoniai identitás megőrzésének kettőssége. E mellett említi meg a kisebb helyi, területi identitásokat is, amelyek egy-egy városhoz, vagy régióhoz kötődtek. A késő antikvitásban pedig megjelenik az *Illyriciani* fogalma, amely elsősorban a pannoniai légiókhoz köthető. *Marko Dizdar* tanulmánya továbbra is az etnikai identitás problémájával foglalkozik, ahol elsősorban a pannon és kelta törzsek anyagi kulturája a téma, illetve ezen törzsek romanizációja (*The Archaeological Background to the Formation of Ethnic Identities*). *Ivan Radman-Livaja* és *Hana Ivezić* tanulmánya a pannoniai őslakosság témájában már a névadás fennmaradt emlékeivel foglalkozik, elsősorban a feliratokkal (*A Review of South-Pannonian Indigenous Anthroponomy*). A rövid tanulmány jó összefoglalása a témába vágó anyagnak és mindenképp kiegészíti az eddig rendelkezésünkre álló ismereteket, a végén alapos katalógussal.

A következő tanulmányt *Ivan Radman-Livaja* egyedül jegyzi (*The Roman Army*) és a dél-pannoniai hadsereggel kapcsolatos kutatásokat összegzi, különös hangsúlyt fektetve Augustus hódításaira Kr. e. 35-ben. Ez amúgy több tanulmányra is jellemző, hiszen a Dráva és a Száva közötti tartományrésznek ez valóban központi történeti eseménye, míg a magyarországi kutatás számára inkább a későbbi évtizedek fontosak, amikor az erre a területre eső tartományrészen is megjelentek a rómaiak. A tanulmány igyekszik kivonatos, de teljességre törekvő hadtörténetet adni, és a katonai állomáshelyek fejlődésével is sokat foglalkozik. Teszi ezt új, még közöletlen, vagy nemrég publikált epigráfiai adatok ismertetésével. A bibliográfiában található nagyszámú magyar szerző mutatja, hogy Pannonia hadtörténetében a magyar kutatás vezető szerepet játszik.

Tatjana Lolić és *Zoran Wiewegh* tanulmánya (*Urbanism and Architecture*) a dél-pannoniai városok urbanizációjával és építészettörténetével foglalkozik. Fontos, a nemzetközi kutatás számára eddig ismeretlen adatok találhatóak itt, mint pl. a tartományrész útvonalainak leírása, a városok és egyéb települések listája, néhány település területének behatárolása, ill. az egyes építészeti együttesek összegyűjtése (fórumok, templomok, fürdők, *horreumok*, amfiteátrumok, színházak, kikötők, lakóépületek). Szóba kerül a provincia városainak fejlődésvonala is, mellyel már több magyar szerző is foglalkozott. A kötet megjelenése előtt tragikusan elhunyt *Ivan Knezović* tanulmánya (*Construction Materials and Techniques*) továbbra is az építészet tárgykörében marad és kimerítően ismerteti a provincia természetes építőanyag lelőhelyeit – különös tekintettel a kőbányákra, melyeket talán itt találhatunk először összegyűjtve – valamint a római építészet által a provinciába hozott technikai újításokat; valamint részletesen ismerteti a nagyobb városok építészetét is. Ez a tanulmány talán a kötet legszínvonalasabb írása.

Mráv Zsolt tanulmánya (*Building Munificences of Septimius Severus in the Cities of the Pannonian Provinces: Epigraphic Evidence*) némiképp kilóg a sorból, hiszen témája nem szorítkozik Dél-Pannoniára, hanem az egész tartományt tárgyalja. Fontos eredményeket közöl azonban, hiszen a jelen anyagközlés által megduplázódott az eddig ismert Septimius Severus korából származó építési feliratok száma, melyből az következik, hogy a császár ugyanolyan fokon kedvezett Pannoniának hatalomra kerülése után, mint Észak-Afrikának, vagyis annak a régiónak, ahonnet származott.

Tino Leleković és *Ante Rendić-Miočević* tanulmánya (*Rural Settlements*) a vidéki településeket tárgyalja. Tekintettel, hogy az eddig ismert villák és *vicusok* száma Dél-Pannoniából meglehetősen alacsony volt, a tanulmány-

ban szereplő 250 település komoly hozzájárulást jelent a kutatáshoz. Az írás három csoportba sorolja a településeket, az első csoportba a villagazdaságok tartoznak, amelyeken belül a szerzők nagyszámú új feltárás eredményét ismertetik. A második csoportban a *vicus*okat ismerteti, ideértve a továbbélő bennszülött településeket is. Bár kevés adatunk van ezekről a településekről, a tanulmányt megelőzően a nemzetközi szakirodalom gyakorlatilag nem ismert egyetlen települést sem ebből a típusból a tartományrész vonatkozásában. A harmadik csoportba azok a települések tartoznak, amelyek jellege pontosan nem határozható meg a kutatás korlátozott volta miatt.

Tino Leleković önálló tanulmánya (*Cemeteries*) a temetőkkal foglalkozik, és időrendi sorrendben gyűjti össze a temetőkről szóló adatokat. Gyakorlatilag a régióból ismert összes feltárt temetkezést összegyűjtötte a szerző, legalábbis táblázatos, összesítő formában; így jelen mű az első összefoglaló jellegű írás ezen a területen. A tanulmány időrendben halad, kezdve a hamvasztásos temetkezésektől, az átmeneti jellegű időszakon át a késő római temetőkig. A szerző ismerteti a sírtípusokat is, amelyek a provincia északi részéből már ismertek, azonban Dél-Pannoniára nézve eddig nem állította össze senki. A nagyobb dél-pannoniai városok temetőinek elhelyezkedését tartalmazó illusztrációk valóban hasznosak lesznek a későbbi kutatás számára. A szerző saját ásatási anyaga is komoly érdeklődésre tarthat számot. Ezek az elmúlt néhány évben kerültek elő Eszéken, és jelentősen megváltoztatták a dél-pannoniai temetkezési szokásokról eddig kialakult képet. A magyar kutatásnak mindenképpen fontos feladata, hogy az itt most nyilvánosságra hozott anyagot összehasonlítsa a lényegesen jobban kutatott és nagyobb számú észak-pannoniai anyaggal.

Tomislav Bilić és *Miroslav Nađ* tanulmányai (*Coin Circulation 3rd Century BC – AD 193* és *Coin Circulation AD 193-423*) a tartományrész éremforgalmát tárgyalják az első görög pénzeztől egészen 423-ig. Mindkét tanulmányban megtalálható a különböző pénztípusok lelőhelyeinek topográfiaja, a pénzfogalom változásainak leírása városokra lebontva, diagramokon ábrázolva, valamint a kincsleletek összegyűjtése katalógusszerűen. Bár ez a két tanulmány még mindenképp kevés ahhoz, hogy átfogó ismereteket szerezzünk a tartományrész éremforgalmáról, de megírásuk fontos kezdeti lépés a témáról való tudásunk elmélyítéséhez.

A kötet utolsó tanulmánya (*Early Mediaeval Barbarian Elements in Late Antique Southern Pannonia*), melynek szerzője *Anita Rapan Papeša* már a népvándorláskorba viszi az olvasót és a kutatástörténeti bevezető után a hun, germán, gót, gepida és longobárd népeknek a tartományrész területén előkerült leleteit tárgyalja. Fontos kiemelni, hogy e mellett megtalálhatóak

a tartományban a provincia feladása után is jelenlévő romanizált elemek leletei is. A tanulmány jelentős összehasonlítási alapot képezhet a későbbi kutatás számára, a különböző népcsoportokhoz köthető leletanyag elkülönítésében.

Összességében véve hasznos munka született, amely fontos segédeszköz lehet minden Pannoniával foglalkozó kutató számára, aki eddig nyelvi és földrajzi akadályok miatt nem ismerhette a déli szomszédunknál közelmúltban elért kutatási eredményeket. Mindazonáltal szerencsésebb lett volna egy valóban Dél-Pannoniáról szóló kötetet összeállítani, vagyis, a provincia Drávától délre eső területét tárgyalni, nem kihagyva így Sirmium, Nevidunum vagy Poetovio környékét, már csak azért sem, mert ezen területek kutatástörténetében nincsenek olyan nyelvi korlátok, mint például Magyarország és a délszláv országok esetében.

Branka Mígotti szerk.: *The Archaeology of Roman Southern Pannonia: The State of Research and Selected Problems in the Croatian Part of the Roman Province of Pannonia. (A római kori Dél-Pannonia régészete: A kutatás állása és néhány probléma a római kori Pannonia horvátországi részével kapcsolatban.)* BAR International Series 2393. Archaeopress, Oxford, 2012, xii + 439 oldal.

Magyar Zsolt